

CRTICE O ANIĆEVU RJEČNIKU

Branka Tafra

Suviše je dugo Akademijin Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika zamjenjivao sve one rječnike koje Hrvati nisu imali, a trebali su imati s obzirom na višestoljetnu bogatu leksikografsku tradiciju. Pojavom Rječnika hrvatskoga jezika Vladimira Anića (Novi liber, Zagreb 1991) nemoguće je odjednom ispuniti golemu prazninu nastalu nedostatkom niza različitih rječnika koji su nam potrebni. Koliko je ovo vrijeme bilo povoljno za izdavanje takva rječnika, jer smo, eto, nakon 90 godina konačno dobili jednosveščani hrvatski rječnik, toliko je i nepovoljno zbog velikoga emocionalnog naboja nelingvističke prirode njegovih korisnika. Stoga ne čude brojne kritike koje se većinom svode na nabranje riječi kojih nema, a trebalo bi ih biti, ili kojih ima, a ne bi smjele biti u hrvatskom rječniku. Lijeve strana u rječniku uvijek je izbor, pa stoga uvijek nečega ima, a nečega nema, baš kao i u antologijama, kojima se upućuju slične kritike. Predmet kritike trebao bi biti kriterij za izbor, za sastavljanje abecedarija, ili, što u nas često biva, nedostatak kriterija, odnosno »svaštarenje«. Ova bi se kritika mogla odnositi samo na kriterij izbora lijeve strane, ali sam se ograničila na analizu nekih drugih leksikografskih kriterija, autorovih leksikografskih postupaka, odnosno njegova metajezika. Po strani ću ostaviti i etimologije jer ovaj rječnik nije etimološki, pa se lakše mogu oprostiti greške u etimološkim informacijama. Budući da je autor svjestan svojih dobrih leksikografskih postupaka, pogotovo onih koji su u neku ruku napredak u našoj leksikografiji, nema potrebe da ih nabram. Držim da je korisnije upozoriti na nedostatke, od kojih su neki vjerojatno slučajni, a neki su posljedica neizgrađenih leksikografskih kriterija. Možda će neka od ovih zapažanja dobro doći pri izradi drugoga izdanja ili nekih novih rječnika.

1. Obrada pridjeva

Često se događa da se neki problem u znanstvenoj literaturi riješi, ali se leksikografija ne obazire na nju. Nakon Babićevih razgraničenja opisnih i odnosnih pridjeva i nakon Katičićeva opisa kategorije određenosti u pridjeva, ali i drugih radova koji obrađuju pridjeve upravo s leksikografskoga stajališta, ne bi se trebale pojavljivati i ovakve nedosljednosti u obradi pridjeva, pa čak i u slučaju da se autor drži nekih drugih teorija o pridjevima:

starost¹ prid. koji se odnosi na starost

starozavjetni prid. odr. koji se odnosi na Stari zavjet

startni prid. koji se odnosi na start

analan prid. koji se odnosi na čmar, anus

dežuran prid. onaj koji dežura

adekvatan prid. onaj koji...

abnormalan prid. onaj koji...

glazben prid. 1. koji ima sluha; muzikalan 2. <odr. glazbeni> koji se odnosi na glazbu

¹ Ne obilježavam akcente jer nisu bitni za ovo raspravljanje. Također ne citiram cijeli rječnički članak, nego samo onaj dio koji je predmet razmatranja.

voden prid. 1.a. koji je pun vode... 2. (*odr.*) a. koji se odnosi na vodu b. (+*potenc.*) sastavni dio naziva /~i cvijet/

mineralni prid. *odr.* koji sadrži minerale /~a voda, ~i sastav/

bakreni prid. *odr.* 1. koji je od bakra 2. koji je kao bakar, bakrene boje; bakrenast

drven prid. koji je načinjen od drva

olovan prid. 1. koji je od olova 2. *pren.* težak kao olovo...

željezni prid. 1.a. *term.* koji je od željeza; gvozden *ekspr.* b. u kojem ima željeza

U pridjeva s morfom *-ni* dvije su gramatičke odrednice: *prid.* i *prid. odr.*, i to čak na istoj stranici (s.v. *starosni, starozavjetni, startni*). Opisni i odnosni pridjev iste tvorbene osnove obrađeni su u jednom rječničkom članku (s.v. *glazben, voden*) tako što je pod 1. definiran opisni pridjev, a pod 2. odnosni. Budući da su to morfološki i semantički dvije riječi, autor je pod 2. stavljao gramatičku odrednicu (*odr.*), s tim što je u nekim slučajevima naveo i puni lik, a u drugima nije, pa je unatoč odrednici *odr.* ispisao morf *-i /-i cvijet/*. Zbog negiranja odnosnih pridjeva na *-ni* dobivena je i takva definicija kao što je »sastavni dio naziva«, koja zapravo nije definicija. A mogla se uspostaviti natuknica *vodeni* s definicijom 'koji se odnosi na vodu'. To značenje ima pridjev u sintagmama *vodeni put, vodena snaga*, a i u složenim nazivima *vodena buba, vodeni bik, vodene kozice* itd.² Naravno, značenja koje pridjev ima u sintagmama *vodeni pogled, vodeno mlijeko, vodene oči* spadaju pod natuknicu *voden*. Sličnih primjera ima još. U natuknici je opisni, a definiran je odnosni pridjev. Za *služben* je navedeno pet značenja, a prvo je tipično za odnosne pridjeve: »koji se odnosi na...« Natuknica *društven* ima u ovom rječniku dva značenja: »1. koji pripada društvu, koji se odnosi na društvo 2. koji voli društvo i druženje«. Očito je da prvo značenje pripada odnosnom pridjevu *društveni*, a drugo opisnom pridjevu *društen*. U tom rječničkom članku nije čak upotrijebljena ni kategorija određenosti kao njihovo razlikovno sredstvo³, što se inače čini, a što nije objašnjeno u obrazloženju koncepcije rječnika. Pogrešno je izraznu istost pridjeva u sintagmama kao što su *vodeni pogled* i *vodeni režim* poistovjećivati sa sintaktičkom kategorijom određenosti, koja može, ali i ne mora imati morfološke oznake, i stoga takve primjere svoditi pod istu natuknicu. Ako se to već čini, onda treba donijeti kriterij po kojemu će se jednako obrađivati jednaki slučajevi. Ne mogu se natuknice *startni* i *analan* definirati istom tipskom definicijom »koji se odnosi na...« kada, tako uspostavljene, gramatički, pa ni semantički nisu isti tip pridjeva⁴.

Za pridjeve su karakteristične tipske definicije koje najčešće otkrivaju njihov tvorbeni put, pa njihov semantizam prepoznavamo u imenici od koje su tvoreni. Tako se često u rječnicima sreće definicija pridjeva koja počinje s 'koji'. Stoga čudi više puta ponovljena definicija uz pridjeve 'onaj koji...' jer je takva definicija »rezervirana« za imenice koje znače vršioca radnje: *brijač* 'onaj koji brije'. Definicija 'onaj koji dežura' mogla bi stajati samo uz poimenični pridjev *dežurni*, a nikako uz pridjev *dežuran*.

² Ne stoji da je terminološka upotreba toga pridjeva samo potencijalna jer već ima s njim velik broj složenih naziva.

³ Po mojem mišljenju ta se kategorija može upotrijebiti u rječniku samo radi davanja informacija o akcentima, ako se, naravno, te informacije daju.

⁴ Uz to, ako formula 'koji se odnosi na...' zapravo određuje tvorbenu značenje, onda se *anabni* (nc: *analan*) odnosi na anus, a *čmarni* na čmar, dakle: *anabni prid.* koji se odnosi na anus; *čmarni*..

I tzv. gradivni pridjevi svakako traže više reda na obje strane rječnika. U ovom su rječniku različiti i natuknički likovi s obzirom na njihovu tvorbu, i gramatičke odrednice, i definicije i još ponešto. Tako su natuknice *mineralni*, *bakreni* gramatički obilježene kao određeni pridjevi, a *željezni* nije. No, *željezni* je obilježen kao termin, a ona prva dva nisu. *Olovan* i *bakreni* razlikuju se već u polazištu po sufiksu, pa odatle i (nepotrebna) razlika u gramatičkoj odrednici. Obrada gradivnih pridjeva (s.v. *mineralni*, *bakreni*, *drven*, *olovan*, *željezni*, *srebrn* i sl.) trebala bi biti ujednačena što se tiče natukničkoga lika, gramatičke odrednice i definicije prvoga značenja. Ta definicija glasi 'koji je od...' i može varirati dodavanjem »izrađen«, »načinjen« i sl., ali to nije bitno. Razlike u definiciji tih pridjeva postoje samo u onih pridjeva koji imaju još koje značenje, npr. terminološko, preneseno itd. A tih značenja može biti više, pa se već iz samo dvije navedene sintagme pod *mineralni* vidi da definicija ne pokriva drugu sintagmu (*mineralni sastav*).

Nema rječnika u kojemu nema pogrešnih definicija, ali je nedopustivo da se narušava gramatička ekvivalencija lijeve i desne strane, a to znači da se iz definicije mora vidjeti da li je u natuknici glagol, imenica ili koja druga vrsta riječi. Pridjev *halogeni* ima definiciju »elementi fluor, brom, jod i klor; s metalima daju soli«. Toj definiciji odgovara natuknica u kojoj stoji imenica u množini, a uz postojeću natuknicu treba staviti definiciju 'koji stvara soli' i svakako, kao aloglotemu, etimološku odrednicu. U rječniku se, ako je to potrebno, mogu dati podaci o kontekstnoj upotrebljivosti riječi. U ovom je slučaju takva informacija potrebna, pa iza definicije pridjeva treba navesti leksičku skupinu *halogeni elementi* s kratkim objašnjenjem. Isti je slučaj i s pridjevom *borni* koji umjesto definicije ima podatak o upotrebi: »u kontekstu«, s primjerom »borna kola«. I ovdje se mogla najprije dati definicija, a zatim podatak o ograničenoj kolokaciji. Usput, leksička skupina *borna kola* definira na je na dva mjesta, kod pridjeva i kod imenice, jedanput kao vojni termin, a drugi put bez terminološke odrednice, s razlikom u značenju. Inače je autor dao pravilo da se takvi izrazi obrađuju »pod jednom od nosivih riječi« (IX).

Iz navedenih se primjera vidi da se u izradi koncepcije rječnika nije vodila briga o gramatičkom statusu opisnih i odnosnih pridjeva, pa otuda i nedosljednosti i na lijevoj i na desnoj strani rječnika.

2. Obrada priloga

U hrvatskoj se leksikografiji uobičajilo priloge motivirane pridjevima zbog ekonomičnosti obrađivati kao podnatuknice u istom članku s pridjevima (usp. Akademijin Rječnik). O tome se može raspravljati, ali ako se izabere takav postupak, onda ga treba dosljedno i provoditi. Zašto su samo neki prilozima, oni na *-ski*, obrađeni u pridjevskom članku, a nisu i prilozima na *-o* i *-e*? Međutim, i tu ima neujednačenosti. Na istoj je stranici prilog *turistički* obrađen kao podnatuknica u članku s pridjevom u natuknici, a *turski*, pridjev i prilog, u dva članka.

3. Obrada glagola

Premda je autor objasnio da odmah iza glagolske natuknice daje podatke o rekciji, što je za korisnika važna informacija, u rječniku je provedeno nekoliko načina označavanja rekcije:

pretplatiti (koga, što, se)... 1.... 2. (se)

pretplaćivati (se)...

Ne želim biti sitničava jer znam da je u rječniku nemoguće biti potpuno dosljedan, ali u ovom se primjeru radi o dvije natuknice koje su gotovo jedna ispod druge, a obradom se razlikuju.

tući¹ i tući se²

Teško je naći obrazloženje zašto su to dvije natuknice i zašto su numerirane kao da su dva homonima kada nisu čak ni dva homografa, a još teže zašto nema prijelaznoga glagola *napiti*, nego samo refleksivni *napiti se*. S druge strane *baciti* i *baciti se* imaju dvije natuknice, ovaj put bez broječnih oznaka. Unatoč autorovu objašnjenju da podatke o rekciji daje uz samu natuknicu, češće su davani u odjeljcima uz samo značenje, što je i najobavjesnije:

smočiti 1. (što) 2. (se); **izdati** 1. (što) 2. (koga) 3. (se)

Obrada svršenih i nesvršenih glagolskih parova također je različita:

izdati svrš. prema nesvrš. izdavati – pod *izdavati* nema definicije, samo jedan frazem

izdignuti svrš. prema nesvrš. izdizati – nema natuknice s nesvršenim glagolom, nema uputnice na *izdići*, a *izdići* je upućen na *izdignuti*

izdržati svrš. prema nesvrš. izdržavati – nesvršeni glagol ima natuknicu i usporednicu na svršeni, ali nema definiciju

izgraditi svrš. prema nesvrš. graditi, a kod *izgresti*, *izgubiti*, *izguliti*... nema povezivanja s nesvršenim glagolom.

U načelu, vidski parnjaci trebali bi se međusobno povezivati samo ako su im leksička značenja jednaka, odnosno ako je razlika samo u vidu. Svakako je pogrešno uzeti glagole *izgraditi* i *graditi* kao vidski par kada su par *izgrađivati* i *izgraditi*.

I u obradi glagola nije se pazilo na jednakost gramatičkih kategorija lijeve i desne strane rječnika, npr. glagol *adorirati* ima odrednicu dvovidnoga glagola, a u definiciji su samo nesvršeni glagoli (»obožavati, pretjerano štovati«).

4. Obrada brojeva

Definicije glavnih brojeva međusobno se razlikuju.

šest broj glavni broj koji se bilježi brojkom 6

tri broj za jednu jedinicu veći od dva, koji se obilježava brojkom 3

Da dalje ne navodim primjere, vidi se iz ta dva da je uz prvu natuknicu dana gramatička odrednica vrste riječi kojoj natuknica pripada (trebala je stajati kratica *br.* koja se nalazi u popisu kratice i odrednica), a u drugoj nije (tu je riječ *broj* dio definicije). Prvi je broj definiran kao glavni broj, a drugi nije, što je u suprotnosti s definicijom ostalih brojeva, rednih i zbirnih, koji su definirani kao članovi tih podrazreda. Brojevi su zatvoren leksičko-gramatički razred i nije bilo teško ujednačiti obradu, pa ipak:

dva broj m...

milijarda ž 1000 milijuna izbrojenih jedinica čega

milijardu broj *neprom.* 1000 milijuna izbrojenih jedinica čega

stotinu *pril.* 100 izbrojenih jedinica čega

Ako se gramatičkim odrednicama obilježavao morfološki status natuknica, u čemu je onda razlika između *dva* i *milijarda* kada su obje riječi promjenljive i obje znače izbrojenu količinu? *Milijarda* i *milijardu* su potpuni sinonimi, a pripadaju, prema ovom rječniku, dvjema vrstama riječi (imenicama i brojevima), što je u suprotnosti s teorijom sinonimije, jer sinonimi moraju pripadati istoj vrsti riječi da bi mo-

gli biti sintagmatski zamjenljivi. Ne znam zašto je *stotinu* prilog, a *milijardu* broj nepromjenljiv, ne znam kao korisnik rječnika koji je gramatički status riječi *jedan*. Iza te natuknice nema gramatičke odrednice, a od četiri značenja samo iz prvoga mogu zaključiti da je u natuknici broj.

5. Obrada termina

Kada je riječ o općem rječniku, problem nastaje već u izboru termina, a poslije se javlja u tehnici obrade i, naravno, u njihovu definiranju. Uvijek se nadu stručnjaci pojedinih struka koji tvrde da definicije nisu točne. Ovdje ću upozoriti samo na nedorađenost kriterija u obradi termina, a sadržaj definicija ostavit ću stručnjacima. Osnovna je greška što nije donesena odluka hoće li se davati opis referenta ili samo sistematski naziv. Zbog toga se moglo dogoditi da dva fitonima, čak gotovo jedan do drugoga, imaju različiti tip definicije:

borovica ž *I.* biljka kleka (*Juniperus*) i njen plod *2.* rakija...

borovnica ž samonikli grm koji daje sladak tamnoplav (*razg. crn*) plod u obliku bobica, bogat željezom (*Vaccinium myrtillus*)

U prvom rječničkom članku definiran je rod, a u drugom vrsta, iako je u prvome također riječ o biljnoj vrsti (*Juniperus communis*). U prvome je samo naziv biljke, a u drugome i njezin opis. Dva značenja, biljna vrsta i njezin plod, obično se obrađuju u dva odjeljka. Da je tako urađeno, ne bi se dogodilo da u drugom članku latinski sistematski naziv dođe iza »bobica« i »željeza«, a ne tamo gdje mu je mjesto (iza »grm«).⁵ Čak su i višeznačni nazivi različito definirani, npr.

zlatar *m I...* *2.a.* ptica *Alcedo ispida* *b.* kukac zlatnozeleno boje (*Carabus auratus*).

Latinski sistematski naziv jednom je bez zagrada, drugi put u zagradama, u prvom je slučaju jedino identifikacijsko sredstvo, a u drugome se pokušava identificirati i semantička struktura riječi. Navođenjem boje kukca željelo se pokazati da je naziv kukca (zoonim) motiviran bojom zlata. Trebalo je zaista donijeti neka načela za obradu naziva, osobito fitonima i zoonima koji su i najčešći, i njih se držati. Tu su i uobičajene leksikografske greške koje narušavaju gramatičku ekvivalenciju lijeve i desne strane, npr.

alga ž jedna od nižih biljaka... (*Algae*)

Natuknica je u jednini, a sistematski naziv u množini.

Neke su definicije davane s hiperonimom (»iz porodice«, »iz roda«), a neke nisu. Nije se mnogo pazilo na sistematske kategorije, pa je tako agava definirana kao »biljni rod iz porodice sunovrata (*Amaryllidaceae*) debelih mesnatih listova (*Agava⁶ americana*)«, a nije dan latinski naziv roda nego jedne od mnogih vrsta.

6. Odnos prema leksičkim pojavama

U rječniku je posvećena veća pažnja sinonimima nego homonimima. Uz opisne definicije često su davani sinonimi koji nemaju uvijek svoju natuknicu, premda je u leksikografiji upravo uobičajeno da sinonimi iz definicija imaju svoju natuknicu. U

⁵ Ovdje neću ulaziti u raspravu koje bi bitne elemente trebala sadržavati semantička identifikacija naziva. Je li sem »samonikli« bitan za identifikaciju kad postoji i kultivirana borovnica – ostaje za razmišljanje.

⁶ Treba *Agave*.

ovom slučaju odstupanje od takve prakse ima svoje opravdanje jer su često davani sinonimi koji su na rubu ili izvan književnojezične norme, pa da su i oni na lijevoj strani rječnika, bilo bi još više prigovora na ovo djelo. Ako su sinonimi u definicijama stilski obilježeni, uz njih su dane stilske odrednice, što je za ovakav tip rječnika neočekivan postupak. Prvo, odrednicama se daju informacije o natuknici, a drugo, leksikografsko je pravilo da je sinonimni dio definicije stilski neutralan (dominanta iz sinonimijskoga niza). Budući da nisu postojali strogi kriteriji za izbor lijeve strane, to je jezik definicija također neomeđen, iako bi se očekivalo da će to biti hrvatski standardni.

O homonimima se nije vodila posebna briga, osim ako homonimija nije poistovjećena s homografijom (odnosno s identičnošću slovnoga slijeda s obzirom da su označene prozodijske jedinice). Budući da su natuknice akcentirane, bilo bi opravdano da su obrojčani samo homonimi tipa *kīt*¹ ('morski sisavac') i *kīt*² ('smjesa za spajanje stakla') jer natuknice tipa *váljati*¹ i *váljati*² ne stoje u nikakvu leksičkom odnosu. U rječnicima koji nemaju akcentirane natuknice treba primijeniti mehanički kriterij i sve homografe, bez obzira na razlike u prozodemima i u gramatičkom statusu s obzirom na vrste riječi, obrojčati zbog toga da bi različita upućivanja i povezanja u rječniku bila jednoznačna. U ovome je rječniku, čini se, primijenjen upravo taj kriterij, ali i on nedosljedno. Evo samo nekoliko primjera da to potvrdi:

zašto¹ pril.... zašto² vezn....; van 1. pril.... 2. prij....; kad 1. pril.... 2. vezn....;
pošto¹ vezn.... pošto² pril....

O obradi višeznačnih riječi moglo bi se dosta reći. Na prvi pogled pada u oči da nedostaju mnoga značenja, ali to ide u onaj krug kritika koje možemo svesti pod jedno pitanje: Zašto nema?

Budući da sam naprijed rekla da se neću baviti takvom kritikom, spomenut ću samo neke greške.

zaključenje sr. 1. gl. im. od zaključiti 2. sklapanje (mira, ugovora i sl.)

Budući da glagol *zaključiti* ima tri značenja (i ono »ugovoriti, sklopiti...«), to i glagolska imenica ima tri značenja, pa nije jasno zašto je navedeno samo drugo značenje. Ako se već navode leksička značenja glagolske imenice, tada je gramatičko značenje samo jedno. Ovakvo ispada da je pod 1. dano gramatičko značenje, a leksičko se podrazumijeva iz definicije glagola, te još jedno leksičko značenje koje nije izvedeno iz glagola, što je moguće daljom polisemizacijom, ali to ovdje nije slučaj. I opet se ponavlja stara leksikografska boljka da se glagolska imenica od svršenoga glagola definira glagolskom imenicom tvorenom od nesvršenoga glagola i time narušava jednakost lijeve i desne strane rječnika na gramatičkom planu.

Neke su višeznačne riječi obrađene u više rječničkih članaka kao da je riječ o homonimima, npr. *kraj* ima četiri natuknice, a zapravo je riječ o jednoj imenici s razvedenom semantičkom strukturom (to je obrađeno pod tri natuknice) i jednom prijedlogu, *put* ima pet natuknica, s tim da su značenja prvih dviju natuknica dio jedne semantičke strukture. Riječ *što* obrađena je u jednom rječničkom članku kao višeznačna riječ s 13 značenja (izvan frazema). Sedam značenja ima ta riječ kao prilog i kao veznik, a ostalih šest ne veže se ni uz jedno gramatičko značenje, pa ostaje nejasno je li tu riječ o polisemiji, homonimiji, preobrazbi (popriloženju, povezničenju...) ili o novim funkcijama s obzirom na upotrebu.

Nije jasna granica između leksikaliziranih oblika riječi i promijenjene gramatičke funkcije. Tako je uspostavljena natuknica od pridjeva sr.r. *tursko* s objašnjenjem da dolazi u imeničkoj funkciji. Budući da nije riječ o poimeničenju, nije tre-

balo uspostavljati novu natuknicu. Nekim je oblicima priznat status riječi, npr. *milijardama, noću* (prilozi), pa imaju svoju natuknicu, dok kod nekih nije označena ni konverzija, ni leksikalizacija, ni nova funkcija. Riječ *nitko* u značenju 'bezvrijedan čovjek; ništavilo' ima imeničko značenje. Nasuprot tomu primjeru, poimeničenje priloga *minus* obrađeno je u istom članku kao drugo značenje s gramatičkom odrednicom za imenicu. Poimeničeni pridjev *mlada* nema uza se podatak da je po porijeklu pridjev, a *mlado* ima u zagradi podatak da je osamostaljeni pridjev, dok se *stara* ne spominje ni uz pridjev *star*, nego samo *stari* bez podatka da dolazi u imeničkoj funkciji ili možda poimeničeno. Ima i grubljih grešaka, npr. *drugo 1. prid...* 2. *pril.* Budući da se u rječnicima pridjev navodi u Njd. muškoga roda, a ovdje je srednji rod, on može biti ili u imeničkoj službi ili poimeničen⁷. Koliko je tu nedorečenosti, vidi se po još jednom primjeru:

put⁴ u službi *prij.* s genitivom pokazuje...

put⁵ (puta) (u *pril.* službi)...

7. Odrednice

Rječnik ima bogat izbor odrednica, ali ih autor primjenjuje bez strogoga kriterija. Već je dosad bilo riječi o njima, a ovdje još nekoliko zapažanja. Tako uz gramatičko značenje riječi *objekt* nema odrednice *gram.*, a uz *subjekt* i *predikat* ima.

Mnogi termini nisu obilježeni terminološkom odrednicom (*dental, valencija, hiperbola* i drugi), a mnogi imaju odrednicu *term.* premda su riječi iz opće upotrebe (npr. *međa*). Po tome bi gotovo svaka imenica mogla biti terminologizirana riječ jer su i *stol, kuća, knjiga, brdo...* u nekim strukama termini. U rječniku je dosta riječi (natuknice i sinonimi iz definicije) obilježeno istovremeno kao općejezične i termini, ili kao regionalizmi, odnosno lokalizmi, i termini, što je nespojivo. Naime, pomiješane su dvije razine, jezična i metajezična. Određena riječ može se upotrebljavati kao dio općeg leksika i kao dio terminološkoga sustava, ali bi se to u rječničkom članku trebalo obraditi u dva odjeljka, npr. *mačka* kao riječ općega leksika sa svim svojim prenesenim i frazeološkim značenjima i *mačka* kao zoonim. Uz to i po koncepciji rječnika odrednica *term.* suvišna je uz odrednicu *općejez.* jer se u obrazloženju (str. XII) veli da općejezično »upućuje da se riječ ili oblik upotrebljava u svim stilovima književnog jezika (razgovornom, publicističkom, književnoliterarnom i znanstvenom)«, dakle i u znanstvenome jeziku. Neki su članci pretrpani odrednicama, npr. *akacija... 2. reg. razg., bagrem općejez. term.* Prve dvije odrednice (regionalno i razgovorno) odnose se na natuknicu, a druge dvije (općejezično i termin) na *bagrem*. Ne znam čemu te druge odrednice kada *bagrem* ima svoju natuknicu. (Tamo je sinonim *akacija* obilježen samo s odrednicom *razg.*) Dok se u nekim člancima nije škrtarilo na odrednicama, dotle su neke natuknice ostale bez one osnovne, gramatičke, npr. **bum¹** je »riječ«, kao da i druge natuknice nisu riječi, a kao vrsta riječi trebala je biti smještena među uzvike jer je u nizanju natuknica kriterij bio pripadnost riječi određenim leksičko-gramatičkim razredima. S druge strane, natuknice **cak, cik²** obilježene su kao nepromjenljive riječi, kao da i druge koje nisu tako obilježene (npr. *prijedlozi*) nisu nepromjenljive. Da ne bude zabune, uz uzvike inače stoji gramatička odrednica, usp. **živ²**. Mislim da je suviše natukni-

⁷ Ne bih ulazila u raspravu o tome je li ovdje riječ o preobrazbi ili o novoj funkciji jer je to suviše složen problem, a za ova razmišljanja nad Anićevim rječnikom nisu bitna razgraničenja tih pojava, nego prije svega uočavanje problema.

ca ostalo bez gramatičke odrednice da bi se to moglo smatrati slučajnošću. Nije samo riječ o natuknicama u kojima su uzvici ili čestice, nego su ostale i zamjenice i brojevi bez gramatičke odrednice. No, to nije više pitanje odrednica, nego pitanje autorova shvaćanja odnosa gramatike i leksikografije. I nekoliko usputnih sitnica:

abonent *m* onaj koji se abonirao – nema natuknice **abonirati se**

aktiv – nema gramatičkoga značenja, a kod **pasiv** ima

agrar, agrarni – Ako je *agrarni* »zemljišni, koji se odnosi na zemljišni posjed«, onda je *agrar* 'zemljišni posjed', a ne »ono što se odnosi na obrađivanje zemlje...« Bolje bi bilo da je autor preuzeo definiciju *agrara* iz Leksikona Leksikografskoga zavoda nego iz Matičina Rječnika.⁸

pojasniti... *v.* objasniti, pojasniti – natuknica upućena na samu sebe

Ima dosta primjera za neujednačenost tehnike obrade, neki su prikazani uz ostale probleme, ali je bilo važnije upozoriti na nedostatke u metajeziku ovoga rječnika.

Ove crtice nisu tako opširne kao Maretićeve »Crtice o rječniku naše Akademije«, ali mislim da su dovoljno ilustrativne. Leksikografski je posao veoma složen i težak i prije svakoga početka treba dobro razmisliti o koncepciji. Osim toga, i ovdje se pokazuje da je pri izradi rječnika potrebno i mnogo leksikografske teorije, odnosno da uz leksikografiju postoji i metaleksikografija.

SAŽETAK

Branka Tafra, Zavod za hrvatski jezik HFI, Zagreb

UDK 801.3:808.62, stručni članak,

primljen 3. ožujka 1992, prihvaćen za tisak 24. ožujka 1992.

Notes on Anić's Dictionary

The author analyzes the deficiencies of the lexicographical approach in Vladimir Anić's Dictionary of the Croatian Language.

NAGLASAK U ANIĆEVU RJEČNIKU HRVATSKOGA JEZIKA

(Vladimir Anić: Rječnik hrvatskoga jezika, Novi liber, Zagreb 1991)

Stjepan Vukušić

U našoj je kulturnoj i znanstvenoj, pogotovu jezikoslovnoj javnosti s posebnim zanimanjem čekao i evo dočekan Rječnik hrvatskoga jezika, to više što takvo djelo dolazi u vrijeme silne oskudice i žive potrebe jednojezičnoga rječnika hrvatskoga jezika. Ni budući korisnici prozodijske strane Rječnika, među njima ni sami akcentolozi, nisu posljednji od onih koje takav rječnik zanima, jer poslije određenog broja normativnih djela u kojima se nisu bilježili naglasci – evo Rječnika s naglascima – onima što žive u jeziku na djelu, u hrvatskoj normi.

Tom je – akcentološkomu – gledištu usmjeren ovaj napis. U njemu se nastoji dati odgovor na dva temeljna pitanja: Koliko je u Anićev Rječnik ušlo stvarnoga hr-

⁸ Inače, autor je preuzeo dosta definicija iz Matičina Rječnika bez potrebne kritičnosti.

vatskog naglašavanja? Je li to naglašavanje u Rječniku predstavljeno na dosegnutoj razini naše današnje normativne akcentologije?

Da bi se došlo do odgovora na ta pitanja, valja usmjeriti pažnju na one odrednice hrvatskoga književnog naglašavanja koje ga uposebljavaju a to su unutarnje razvojne tendencije zapadnonovoštokavskoga naglasnog sustava i odrazi jezičnog ustrojstva u književnojezičnoj akcentuaciji. I jedno se i drugo živo očituje u značajkama zapadnonovoštokavskoga naglašavanja, organskog i književnojezičnog.

Za razvojne su tendencije naglasnoga sustava ilustrativna naglasna ponašanja u imenica, pa će se odatle i poći. To je uostalom u skladu i s našom gramatičkom navikom. U imenica se naime najpreglednije i najopsežnije očituje tendencija sustava da se rastereti, pojednostavni napuštanjem neistoslogovnih i istoslogovnih preinaka u paradigmama, ne gubeći pritom snagu svoje ekspresivnosti. Kako se to razabire u Anićevu Rječniku, neka pokaže citat jedne natuknice: »zīd m (nom. mn. židovi, gen. mn. židōvā općejez. židōvā ekspr.)«. Tu se vidi status nepreinačena lika i onog s preinakom. Tako se onda, po tome uzorku, ponaša i dār, grād, sūd itd. To je dobar put. Dalje, uz natuknice gövōr, slučāj ne navode se preinake, pa to znači da se razumiju npr. lokativi u gövoru, u slučāju itd. kao općejezični, ako ne i jedini likovi. Naglasna jedinica ključ–(ključa) po Rječniku ima kraćenje u dugoj množini ključevi, a to znači da je i štāpovi, stūpovi itd. Te primjere Rječnik upravo tako i bilježi. Sve to i jest u skladu sa živom unutarnjom normom, dakako uz dubletne likove ključevi, stūpovi koji se ostvaruju u kontinentalnim dijelovima Hrvatske. Razumije se da u Rječnik nije moglo ući baš sve. I u imenice vāl–vāla opet je nazočna pokrata u dugoj množini vālovi. Čini se da je u naglasku imenica Anić uopće sretnije ruke. Ipak je neočekivan naglasak jēlēn mjesto jēlen i uzorak kōsac, gen. jed. kōsca, gen. mn. kōsācā mjesto kōsac–kōsca–kōsācā. U leksičke naglaske dakako a ni u mnoge sustavne pojave ovdje se ne može ulaziti detaljnije.

Što se tiče naglaske pridjeva, Anić je također na tragu napuštanja preinaka, ali tu već nedosljednije: ima naime: nāgao, okrúgao¹, kako i valja, ali i vāljan, što bi moglo navesti na misao da je i valjana, valjano, a ipak je vāljan–vāljana–vāljàno. S druge strane, u Rječniku se navode samo oblici pridjeva za muški rod crven, dālek, dūbok, šāren, zēlen, pa se ne zna je li ženski rod crvēna ili crvena, zelēna ili zelēna itd. A mora se reći da je najveći nedostatak u bilježenju naglaske pridjeva zanemarivanje likova ženskog roda koji su izrazito nazočni u hrvatskom naglašavanju: zdrāva, čīsta, bīstra, krōtka itd. U tome je Anićev Rječnik ispod bilježenja naglaske u Pravopisu iz 1960, koji ima dubletno rješenje, dakle čīsta i čīsta, bīstra i bīstra. U tom je Pravopisu pogrešan samo redosljed dubleta a u Rječniku izostanak reprezentativnih likova za hrvatski jezik.

Glede zamjenica, ne ulazeći sad u sve pojedinosti, Anić je u taj dio jezičnoga sustava unio hrvatske naglasne vrijednosti: GA mēne, tēbe, sēbe, njēga; DL mēni, tēbi, sēbi, njēmu.

S naglaskom glavnih brojeva Rječnik stoji gore nego s prethodnim dijelovima naglasnoga sustava. Od osam genitiva koji u hrvatskom književnom jeziku svi određuju kratkouzlazni naglasak: dvājū, dvījū, trijū, četirijū, obājū, obijū, obadvājū, obadvījū – u Anića takve naglaske imaju samo dva lika: dvījū i četirijū, a sve ostale bilježi s dugouzlaznim naglaskom, kako se davno bilježilo u našim gramatikama po Karadžić–Daničićevoj akcentuaciji. Od likova dativa–lokativa–instrumentala ko-

¹ Prijašnja propisana norma: nāgao–nāgla–nāglo (istoslogovna preinaka), òkrūgao–òkrūgla–òkrūglo (neistoslogovna preinaka); hrvatska norma: nāgao–nāgla–nāglo, okrúgao–okrúgla–okrúglo (bez preinaka).

ji u hrvatskom jeziku također svi imaju kratkouzlazni: dvâma, dvjêma, trima, četirima, obâma, objêma, obadvâma, obadvjêma – Anić tako bilježi dvjêma, obâma, objêma, četirima/četirima, a sve ostale likove s dugouzlaznim naglaskom. Neobičnost je to veća što Anić bilježi dugouzlazni i tamo gdje to nije činila ni Gramatika Brabeca–Hraste–Živkovića; naime, u Anića je obadvâma, obadvjêma. Ovdje ne valja nagadati koliki je udio eventualnih tiskarskih pogrešaka, ali uzevši sve zajedno, posrijedi je u brojeva ne samo odstupanje od dijela hrvatske naglasne norme nego i puka nesustavnost.

Budući da su se u glagola stekli učinci svih čimbenika uposebljavanja zapadnoga novoštokavskog naglašavanja, u njih je i najviše prozodijskih značajki zapadne novoštokavštine na obje njene razine – organskoj i književnojezičnoj. Zato je zanimljivo promotriti kako su te značajke zastupljene u Anićevu Rječniku. U naglasne jedinice râsti–râstem može se utvrditi sljedeće: od trinaest glagola te jedinice deset ih je naglašeno po zapadnom novoštokavskom naglašavanju, dakle po uzorku râsti–râstêm, râstao, râsla, a za tri se navode naglasci tipični za istočnu novoštokavštinu: léci–lêzem, pâsti, pâsao, vrâci–vrêšêm, vrhao (?) mjesto vřhao. Tvorenice posljednjih glagola opet su po zapadnom naglašavanju: izlêci, nâpâsti. Pri svemu bi se moglo zanemariti što se u prezentu iste naglasne jedinice sad bilježe, sad ne bilježe za naglasne dužine, a lik vûkla uz natuknicu vûci, odnosno múzen uz natuknicu músti mogu se možda uzeti kao tiskarske pogreške. Naime, prema vûci može biti vûkla a svi su participi pasivni (pridjevi trpni) ove naglasne jedinice u Anića po uzorku vûčen. U bilježenju naglasne jedinice plêsti–plêtêm, plêo, plêla sustavnost je potpuna jer su svi glagoli te jedinice zabilježeni po tom uzorku. Međutim, nesustavnost je očita u tvorenica glagola držati, jer je u Rječniku izdržati–izdržim, ali održati–održim–odrřân, pa kako i valja opet podržati–podrřim, ali podrřan; zatim pridržati–pridrřim, a prema očekivanju zadržati–zadrřim–zadrřân. Upravo po modelu ovoga posljednjeg glagola trebalo je bilježiti sve tvorenice od držati, da ostanemo uglavnom u opsegu bilježenja Anićeve Rječnika. Isto je tako nesustavno bilježiti otrpjeti–otrřim, a pretřpjeti–pretřim; doživjeti–doživim, izivjeti–izivim, naživjeti se–naživim se, preživjeti–preživim, a s druge strane poživjeti–poživim, proživjeti–proživim, uživjeti se–uživim se, zaživjeti–zaživim. Jednako je nesustavno pisati zaštedjeti–zaštedim, zažutjeti–zažutim ako već pišemo, kako i jest u zapadnoj štokavštini na temelju ustrojstva, zašutjeti–zašutim, zatrudnjeti–zatrudnim, zajécati–zajêçim, zakipjeti–zakipim. Sve je glagole ove skupine valjalo bilježiti po uzorku doživjeti–doživim jer takav naglasak proizlazi iz ikavizma kao organske osnovice. Isto je tako teško dokučiti po kojem je sustavu izlêtim, dolêtim kad već ima i u Anića pòletim, uletim. Zašto je dogòrim kad su svi drugi glagoli tog ustroja i u pisca Rječnika po uzorku pregòrjeti–prègorim? Zašto su opet u istom obzoru zalêçim, polêçim kad bi i to trebalo biti po uzorku zadržati–zadrřim? No ipak je vrhunac nesustavnosti bilježenje dvosložnih glagolskih tvorenica od glagola ići po modelu dóci, a trosložnih po uzorku nâdòci. Za zapadnu je štokavštinu – organsku i književnojezičnu – tipičan model dôci–nâdòci, a za istočnu dóci–nadòci. Na ovom se mjestu, i ponegdje drugdje, teško oteti dojmu da je u Rječniku naglasak u znatnoj mjeri kao nabačen, izvanjski, bez sustava i određene tipologije.

No sad recimo da pisca Rječnika ide pohvala što je dosljedno proveo naglašavanje dvoglasnika *ije* kao se on i ostvaruje u hrvatskom govorenom jeziku: jednosložno (ili dvosložno) s dugim drugim dijelom »jata«: dijête, cvijêt, vrijêditi, ùvijêk.

Međutim, tko želi dobiti potpunu naglasnu obavijest po paradigmama, ostat će često prikraćen: neće uz natuknicu naći ni glavnih naglasnih podataka. Tako npr.

uz natuknicu ključ nema gen. ključa, uz nagovárati ima za prezent samo nagòvârám, pa se ne zna je li treće lice množine nagòvârājū ili nagovárājū. To se mjesto ovdje ističe zato što je veoma živa tendencija dokidanja neistoslogovne preinake u trećem licu množine prezenta te inače jako bogate naglasne jedinice, pa se sve češće može čuti: razgòvârājū, nàstūpājū, ubijājū. To se jamačno većinom javlja u nešto kavaca, a od štokavaca u onih sa starijim naglaskom. Osobno bih se založio za preinačeni lik: nagovárājū jer taj na neki način nosi biljeg izvorne novoštokavštine a čuva i kontinuitet u našem rimariju i metrici. Ali o tom više na drugome mjestu. Našlo bi se još mnogo mjesta u Rječniku gdje nedostaju glavni naglasni podaci a toga je svjestan dakako i sam autor, te piše: »Svi problemi akcenta, koji i inače čekaju obradu u našoj akcentologiji, ne rješavaju se u Rječniku...«² Možda bi ipak bilo bolje da je temeljito obrađen primjer koji nosi naglasnu jedinicu, a sve bi se riječi jednaka naglasnog ponašanja onda upućivale na taj potpuni uzorak.

A sad neka bude dopušteno odgovoriti na pitanja s početka ovog napisa. Prvo je glasilo: Koliko je u Anićevo Rječnik ušlo stvarnog hrvatskog naglašavanja? Odgovor: Više nego i u jedan dosadašnji rječnik. To jest nešto. I hvala piscu za to. Drugo pitanje: Je li to naglašavanje predstavljeno na dosegnutoj razini naše sadašnje normativne akcentologije? Odgovor: Nije potpuno. Naglasak je u Anićevo Rječniku djelomično odrađen ispod i mimo horizonta naših današnjih normativnoakcentoloških vidika. A sve se ovo reklo u korist budućih izdanja Rječnika i novih rječnika.

SAŽETAK

Stjepan Vukušić, sveučilišni profesor, Pula
UDK 801.612:808.62, stručni članak,
primljen 12. veljače 1992, prihvaćen za tisak 24. ožujka 1992.

Accentuation in Anić's Dictionary of the Croatian Language

The author analyzes Anić's dictionary from the point of view of accentuational norm.

OSVRTI

DODATAK TENISKOM NAZIVLJU

Uz članak M. Dedaić i M. Mihaljević dodao bih da se *set* u hrvatskom kaže *niz*. *Set* se sastoji od *gemova*, a *niz* od *igara* (igra=gem). Ja sam bivši športaš i teniski sudac pa znam da smo poslije rata govorili *bod* (poen), *igra* (gem) i *niz* (set). Mislim da nije loše da se to obznanani.

Zvonimir Jurić

ZVUKOPIS I SLIKOPIS

Jedan prijatelj iz Niša poslao mi je dva prijedloga, istoznačnice za audio kazetu i video kazetu: zvukopis i slikopis.

Meni se te zamjenice sviđaju pa me zanima vaše mišljenje.

Tomislav Stojanov

Mislimo da su dobre. Svakako bolje od navedenih tudica. Riječ slikopis je doduše zabilježena u značenju »ikono-

² Vladimir Anić: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb 1991, str. 878.